

Academia Română
Institutul de Filosofie și Psihologie „Constantin Rădulescu-Motru”

Societatea Germano-Română de Filosofie

KARLSRUHE – MÜNSTER – BUCUREȘTI – BRAȘOV – IAȘI

CERCETĂRI FILOSOFICO-PSIHOLOGICE

PHILOSOPHISCH-PSYCHOLOGISCHE UNTERSUCHUNGEN

Anul III

Nr. 1

ianuarie–iunie 2011

EXTRAS / AUSZUG

TRADUCERI

FORMĂ ȘI SUBIECTIVITATE ÎN ESTETICA KANTIANĂ

Autorul cărții *Forme et subjectivité dans l'esthétique kantienne* (Athena, Institutions Philosophiques Reunies, nouvelle édition, 1997) este academicianul Evanghelos Moutsopoulos, bine cunoscut publicului cititor român prin traduceri ale unor lucrări ale sale de filosofia artei, istoria filosofiei, filosofia valorilor și kairologie (disciplină filosofică creată de el însuși în jurul activismului conștiinței). Opera autorului (publicată în limbile greacă, franceză și engleză) este impresionantă, fiind comparabilă cu cea a marilor creatori (are în jur de 500 de titluri de cărți, studii și comunicări științifice). Parcurgând în câteva fraze biografia sa spirituală, putem menționa că s-a născut în anul 1930 la Atena, unde a studiat în paralel filosofia și muzicologia, urmate de un doctorat în litere la Paris, după care a funcționat ca profesor la Universitățile din Aix-Marseille (1958), Salonic (1965) și Atena (1969), unde a devenit rector în anul 1977. Lista distincțiilor academice a început cu cea conferită de Academia din Atena, al cărei membru a devenit în anul 1984, urmată de omagierea de către alte academii străine, între care și Academia Română (în anul 2006). A devenit membru al Institutului Franței și a fost invitat să conferențieze la universități din Europa și cele două Americi, precum și la centre de cercetare de prestigiu, și a primit distincția de doctor *honoris causa* din partea mai multor Universități. În jurul acestor repere s-a înălțat o activitate excepțională, definită prin spiritul viu, care a reușit să creeze o operă individuală remarcabilă, prin care a valorificat marea tradiție a Greciei și a culturii universale, dar deopotrivă a impulsionat tinerele generații spre cercetarea filosofică de calitate. Prin activitatea sa științifică, Evanghelos Moutsopoulos atrage generații succesive de cercetători spre confruntarea de idei în cadrul congreselor internaționale și spre publicarea rezultatelor științifice în reviste de specialitate. Ca urmare a acestei nevoi de consolidare a culturii filosofice prin crearea unei școli neformale și transnaționale de filosofie, E. Moutsopoulos a fondat și conduce de mai multe decenii revista internațională *Diotima*; și tot în acest scop de consolidare și propagare a culturii filosofice conduce revista anuală *Philosophia*, a Centrului de Cercetare a Filosofiei Grecești, și organizează anual câteva congrese internaționale în Grecia și peste hotare, iar la multe alte manifestări științifice participă cu

comunicări. Din activitatea sa neobosită și eficientă mai face parte și crearea ediției *Corpus Philosophorum Graecorum* în cadrul activităților Fundației de Ediții Filosofice Neoelene (1975), pe care o prezidează. În afara activității sale filosofice și culturale în genere, un domeniu aparte în care își exercită talentul și pe care l-a îmbogățit cu contribuțiile sale este cel muzical, în care a compus o mare varietate de opusuri, deosebit de apreciate, în toate genurile muzicale.

Domeniul interpretării kantiene constituie, alături de cel al filosofiei grecești, un loc privilegiat în activitatea lui Evangelos Moutsopoulos, care pe lângă alte funcții științifice o îndeplinește și pe cea de vicepreședinte al Societății de Studii Kantiene de Limbă Franceză. În acest domeniu se înscrie și lucrarea de față, care prezintă un aspect al esteticii kantiene destinat, în general, publicului francofon; de aceea termenul pe care Kant l-a gândit să desemneze totalitatea facultăților „sufletului” *lato sensu*, și anume *Gemüth*, este desemnat prin „spirit” (la fel ca *Geist*, „spiritul” ca facultate de cunoaștere ne-sensibilă), după cum procedează traducătorii francezi, mai ales din generația autorului. În cadrul acestei simbioze kantiene de expresie franceză sunt evidențiate două dintre elementele constitutive ale esteticii kantiene, prezentată ca o critică a gustului; ele sunt *forma* obiectului estetic și *subiectivitatea* judecății prin care este apreciată acea formă. Argumentând funcția și valoarea lor estetică vom observa finețea și soliditatea raționamentului, care se încadrează în marea tradiție platonico-aristotelică, precum și în cea a Europei occidentale. Între aceste limite sunt de remarcat ideile: interpretare subiectivă a formei, argumentarea universalității revendicate de judecata de gust, forma ca manifestare sensibilă a finalității, heautonomia estetică, relația de inspirație platonice între adevăr-frumos-bine, frumosul-formă și sublimul-inform, diformitatea și dispensarea de deducție a sublimului, relația gustului cu geniul, opera de artă și gândirea poetică. Din bogăția acestei tematici, în paginile ce urmează vom prezenta parțial traducerea Capitolului I al lucrării intitulat „Despre subiectivitatea funciară a judecății estetice”.

Linia de gândire a autorului ne duce către revoluția copernicană, pe care Kant a realizat-o în cunoașterea obiectelor naturii în conformitate cu facultățile umane. Ca o extensie a acesteia îi apare autorului aprecierea estetică a acelorași obiecte: așadar, se spune că natura nu intenționează să placă, iar dacă se întâmplă ca ea să placă este pentru că facultatea de judecare este considerată conformă principiului finalității estetice. Acest principiu se aplică formei obiectelor naturii, de unde rezultă că *forma* este legată de *subiectivitatea* judecății formulată asupra ei, ca și asupra finalității estetice pe care o exprimă.

În interacțiunea obiectivului naturii cu subiectivul facultății de judecare, se poate spune că întreaga activitate a facultății de judecare este orientată către modificarea obiectelor naturii devenite estetice prin aprehensiunea lor. Ca atare, frumosul și sublimul nu există obiectiv și independent de facultatea sufletului, ci ele sunt construite plecând de la reprezentări subiective, astfel încât se poate spune că facultatea de judecare aplică obiectelor externe calitățile estetice, în funcție de reprezentările pe care le are. De aceea, valoarea formei obiectelor estetice este întotdeauna *subiectivă*, căci ea se întemeiază pe reprezentarea pe care sufletul o are

asupra obiectului pe care îl impresionează prin formă. Finalitatea la care se raportează orice *formă* este reprezentată în suflet pe baza principiului *a priori* al finalității care, în pofida ariei universale de valabilitate, se manifestă subiectiv. Datorită acestui fapt, modificarea reciprocă a subiectului ce reflectează și a obiectului estetic asupra căruia se produce actul reflecției au loc în același cadru al judecării de gust. Obiectul considerat nu suferă obiectiv nicio modificare; dacă el este totuși modificat este doar în virtutea reprezentării sale subiective.

Rodica Croitoru

DESPRE SUBIECTIVITATEA FUNCİARĂ A JUDECĂȚII ESTETICE

EVANGHELOS MOUTSOPOULOS

Particularitatea cea mai importantă a facultății de judecare este o dualitate care se referă pe de-o parte la datele sensibile ce condiționează activitatea generală și, pe de altă parte, însăși această activitate care nu s-ar putea dispensa de referirea constantă la Eu în calitate de centru al lumii în care evoluează gândirea kantiană. Activitatea spiritului uman considerată în ansamblul său părea să se bazeze pe trei facultăți principale care, în vocabularul filosofului, poartă respectiv numele de intelect, rațiune și judecată. Acești trei termeni conceptualizează trei deschideri posibile ale spiritului, ale căror perspective diferă între ele calitativ.

Termenul de intelect desemnează facultatea spiritului care se referă la suprasensibil cu ajutorul conceptelor, altfel spus, facultatea de cunoaștere a fenomenelor nu după unicitatea lor, după care ele sunt prezentate întotdeauna, ci ținând seama de posibilitatea lor de a fi subordonate conceptelor generale care determină un fel de abstracție generalizatoare, distrugătoare a oricărei particularități individuale cuprinse într-un exemplar unic ce aparține unei clase de exemplare asemănătoare, și totodată diferențiată în raport cu ele în virtutea acestei individualități care o face distinctă. Funcționarea, activitatea reală a unei facultăți ca intelectul, nu poate fi eficientă, adică să răspundă scopului precis de a sesiza sensul fenomenelor considerate ca atare, decât dacă se recurge la un concept care transcende datele sensibile, altfel neasimilabile de către spirit, spre a îi permite, printr-o transformare cantitativă și totodată calitativă, să devină inteligibile integrându-se într-un ansamblu omogen în interiorul căruia sunt suprimate particularitățile, deosebirile și elementele diverse care determină unicitatea realului; această modificare profundă, de o importanță capitală pentru gândirea însăși, ca și pentru lumea gândită, pe care am putea-o numi conceptualizare a realului, este singurul mijloc prin care spiritul își aproprie obiectul activității sale

cognitive. Și chiar prin această subsumare fenomenele, ca obiecte, rămân ca atare în pofida integrării lor în domeniul cunoașterii al cărui termen constant este Eul. Subsumarea realului, unic precum este, sub un concept general și abstract, garantează obiectivitatea în raport cu subiectul gânditor după ce s-a determinat obiectivarea absolută. Unicitatea particularului rămâne singura legătură, prin sens, cu subiectul.

Acest proces mental se bazează pe un principiu a cărui existență este independentă de orice activitate a intelectului, și care poate fi definită ca un principiu *a priori*. Apriorismul kantian încearcă să împingă experiența în planul secund, dar nu se poate dispensa de ea în ceea ce privește obiectele reale ale intelectului, a căror realitate, în unicitatea sa, este pretextul unei activități oarecare a acestei facultăți, pe care caută să o depășească prin conceptualizare. Se va vedea că principiile *a priori* nu sunt inerente doar intelectului, ci se aplică deopotrivă funcționării facultăților rațiunii și judecării. De altfel, începând cu prima *Critică*, Kant stabilește că *a priori* nu are nici un raport de anterioritate real cu datele experienței, ci corespunde unei dispoziții a spiritului, care este complet independentă, și grație căreia orice concepție ce are o caracteristică de universalitate și de asemenea de necesitate, aceste două caracteristici fiind nu numai compatibile, ci de asemenea solidare, poate fi independentă de datul real (unic în particularitatea sa) care o declanșează. Dacă se poate concepe deci o anterioritate reală în relația experienței – *a priori*, ea trebuie atribuită numai experienței. În cazul intelectului, principiul *a priori* este conformitatea cu o lege particulară care, după caz, devine *legea* generală și unică la care se poate raporta totul. Această joncțiune a particularului cu generalul devine posibilă grație conceptului care subordonează unicitatea cantitativă a particularului unicității calitative a generalului. Acest principiu *a priori* al intelectului se aplică mai exact naturii, adică cunoașterii lumii și legilor care o guvernează. Trebuie precizat totuși despre conceptul naturii că la Kant el diferă de conceptul de univers, prin faptul că este privat de acest sens de totalitate organică ce îl caracterizează pe cel din urmă, și care desemnează ceea ce este obiectul nemijlocit al experienței noastre, fără a se raporta la ideea de totalitate pe care o presupune de altfel noțiunea de univers; dimpotrivă, natura este, după Kant, existența lucrurilor considerate din punctul de vedere al determinării sale prin legi universale⁽¹⁾. Astfel, conceptualizarea datelor reale ale experienței permite trecerea de la sensibil la suprasensibil, de la fenomenul particular la explicarea sa.

Procesul este cu claritate analog atunci când este vorba de facultatea dorinței, care generează în interiorul filosofiei kantiene o etică deosebită, întemeiată pe un principiu universal, altfel spus un *imperativ categoric*⁽²⁾. Din acest principiu decurg altele care, în calitate de principii morale, sunt prezentate spiritului sub formă de propoziții care conțin o obligație generală a voinței, și pe care se întemeiază diverse reguli de comportament practic. Or, aceste principii sunt

---

⁽¹⁾ Cf. *Prolegomene*, § 14.

⁽²⁾ Cf. *Crit. rațiunii prac.*, § 7.

supuse unei diferențieri ce ține seamă de deschiderea lor în raport cu subiectul: dacă acesta nu consideră sensul decât ca fiind aplicabil doar lui însuși, dacă prin urmare el le acordă doar o deschidere subiectivă, restrânsă doar la persoana sa, principiile în discuție formează o clasă de principii aparte, cărora li se dă numele specific de *maxime*. Dacă, dimpotrivă, aplicarea lor doar la voința subiectului poate fi considerată ca generând posibilitatea aplicării lor la voința oricărei ființe dotate cu rațiune, și așadar ca acordându-le o deschidere generală și obiectivă, ele dobândesc importanța de *legi practice*⁽³⁾.

Facultatea dorinței este o facultate a sufletului, care îi permite acestuia să depășească stadiul deschiderii sale pasive către lume, prin care cel din urmă este introdus în gândire prin intermediul conceptelor; în prezent este vorba de o manifestare activă a sufletului, care își propune cuprinderea lumii. Dimensiunea etică a sufletului, precizată prin facultatea dorinței, este o deschidere a spiritului *către* fenomene, și ca dimensiune cognitivă a acestuia nu este precizată prin facultatea de cunoaștere, fiind o deschidere a spiritului *către* această lume care, grație conceptualizării sale, devine cognoscibilă. Facultatea dorinței se concretizează prin rațiune, precum facultatea de cunoaștere prin activitatea intelectului. Or, intelectul este considerat o facultate de cunoaștere non sensibilă, dar care se leagă implicit de sensibilul experienței, care, la rândul său, îi este supus spre a fi raportat la unitate prin concepte ce definesc reguli și sisteme organizate și coerente; în timp ce rațiunea constituie, într-un sens foarte extins, facultatea de depășire a regulilor intelectului, suprapunându-i-se ca facultate ce definește principii⁽⁴⁾, și închizând astfel ciclul cunoașterii umane care, plecând de la simțuri, trece prin intelect pentru a ajunge la rațiune⁵, și, într-un sens mai restrâns, ea formează pendantul intelectului, căruia i se opune ca posibilitate practică ce presupune ființe libere.

Rolul rațiunii considerată sub acest ultim aspect se referă mai ales la alegerea scopurilor acțiunii. Datorită acestui fapt, la Kant există o centralizare ierarhică a conceptului de libertate, în jurul căreia gravitează toate conceptele relative la activitatea practică. În timp ce intelectul constituie fundamentul unei filosofii teoretice, rațiunea îl constituie pe cel al unei filosofii practice, dar, în timp ce prima se axează asupra conceptualizării naturii, cea de-a doua se orientează către noțiunea de libertate, căreia i se aplică prin intermediul unui principiu *a priori* care îi este propriu, și care corespunde, în domeniul practicului, principiului *a priori* de conformare cu legea prin care intelectul se aplică noțiunii de natură, și anume principiul care pune în discuție noțiunea de *scop final*, și care este principiul oricărui act, ținând seama de faptul că orice act (practic) vizează îndeplinirea unui scop spre care tinde el. Există un raport de compensare între activitatea intelectului și cea a rațiunii, în măsura în care aceasta nu este considerată ca un complement al primului, ci ca pendantul său: pe de-o parte, intelectul contribuie la obiectivarea

⁽³⁾ Cf. *ibid.*, cartea I, cap. I, § 1.

⁽⁴⁾ Cf. *Crit. rațiunii pure*, Dialect. transcend., I, 1.

⁽⁵⁾ Cf. *ibid.*, Introd., II, § A.

particularităților naturii; pe de altă parte, rațiunea precizează sensul libertății, asigurându-i un scop final, conceptualizat prin intermediul imperativului categoric.

Identificarea naturii cu conceptul său este realizabilă prin simțuri, în planul gândirii; cea a libertății reale prin propriul său concept are loc deopotrivă și în planul gândirii, grație rațiunii, dar nu se realizează, în virtutea imperativului categoric, decât în prelungirea Eului. În ceea ce privește libertatea, ea este concepută drept cauză intimă a oricărui fenomen care poate fi, conform *Criticii rațiunii pure*, explicată dublu, conform naturii care îi este recunoscută, și anume după felul în care este considerată în limitele timpului sau ca atemporală: în primul caz, ea apare ca făcând parte integrantă dintr-un lanț de fenomene, ca un termen precis dintr-o serie de cauze și efecte cărora li se atașează direct și datorită cărora poate fi determinată; în al doilea caz, ca putând face obiectul unei simple reprezentări, dar de asemenea ca fiind supusă cauzelor atemporale existente și conceptibile în paralel cu cauzele temporale, care nu sunt decât fenomenale. Raportul fenomenului sau al fenomenelor în discuție cu cauze atemporale poate fi definit ca libertate. Considerând o cauză care nu este fenomen și care, în consecință, văzută prin aspectul său cauzal, este inteligibilă și nu poate fi determinată prin fenomene, se poate afirma că, ținând seama de natura cauzei sale inteligibile, o acțiune este liberă, cu toate că ea trebuie, datorită locului său într-o suită de fenomene temporale, să fie necesară⁽⁶⁾.

Libertatea a ceea ce există în timp nu poate fi dedusă din legea determinismului natural al elementelor existenței sale, inclusiv a actelor sale; dimpotrivă, pentru că această lege guvernează inevitabil orice cauzalitate a lucrurilor, iar existența acesteia este determinată în timp, dacă ar trebui ca această lege să fie aplicată chiar existenței lucrurilor în sine, libertatea ar fi obligatoriu respinsă ca o noțiune nesemnificativă. Dacă voim, în consecință, să salvăm libertatea, trebuie să limităm aplicarea legii determinismului natural numai la fenomene în măsura în care ea poate fi definită în timp, iar cea a libertății, chiar la ființa ca lucru în sine⁽⁷⁾, astfel încât să putem numi liber actul care își are cauza naturală determinantă în interiorul ființei⁽⁸⁾. Astfel, «efectul conform conceptului de libertate este scopul final, ce trebuie să existe (sau fenomenul său în lumea sensibilă), a cărui condiție a posibilității lui este presupusă în natură (a subiectului ca ființă sensibilă, și anume ca om) »⁹.

Antinomia internă a spiritului schițată prin opoziția intelectului cu rațiunea ca facultăți de cunoaștere și dorință, și care se datorează faptului că «intelectul dă *a priori* legi pentru natură, obiect al simțurilor, în vederea unei cunoașteri teoretice într-o experiență posibilă», în timp ce «rațiunea dă *a priori* pentru libertate și propria sa cauzalitate, ca element suprasensibil în subiect în vederea unei cunoașteri practice necondiționate»⁽¹⁰⁾, este soluționată prin introducerea în viața

⁽⁶⁾ Cf. *Crit. r. pure*, Antin. r.p., sect. a IX^a.

⁽⁷⁾ Cf. *Crit. r. pract.* Clarificare critică a Analiticii rațiunii pure practice, *introd. și sfârșit*.

⁽⁸⁾ Cf. *ibid.*

⁽⁹⁾ Cf. *Crit. judec.*, *Introd.*, IX, p. 34 (trad. Gibelin), p. 133 (trad. Rodica Croitoru)

⁽¹⁰⁾ *Ibid.* p. 33 (Gibelin).

spiritului a unei *facultăți de judecare* ce stabilește, prin activitatea sa de intermediere, legături între legiferarea intelectului și cea a rațiunii. Așadar, ceea ce presupune natura subiectului sensibil «*a priori* și fără să se preocupe de practică», adică judecata furnizează «conceptul intermediar între conceptele naturii și cel de libertate, conceptul unei finalități a naturii»⁽¹¹⁾.

Facultatea care corespunde naturii sensibile a subiectului și care permite resimțirea plăcerii sau neplăcerii în prezența unui obiect estetic este fundamentală, datorită importanței sale pentru aprecierea obiectului considerat sub aspectul frumuseții sau urâteniei sale, conform căruia el răspunde sau nu unei anumite finalități, naturale sau inteligibile, care este principiul său. Sentimentul estetic de plăcere sau de neplăcere este un sentiment calitativ deosebit, corespunzător reacției spiritului, considerat în totalitate, în prezența unui dat estetic capabil să suscite aprobare sau dezaprobare, în urma căreia ar părea conform sau neconform propriului său scop pe care tinde să îl realizeze. Această plăcere determină caracterul intelectualist și emoțional al esteticii lui Kant, prin care el este îndreptățit să lege viața cognitivă de viața activă a spiritului. Judecata, care conștientizează plăcerea și neplăcerea estetice, nu este luat aici ca act precis de judecare (*Urteil*), ca în *Critica rațiunii pure*, unde el este definit ca un act propriu intelectului, prin care cel din urmă reușește să formuleze o relație existentă între diferite concepte, ci ca posibilitate a spiritului de a acționa astfel asupra obiectelor (*Urteilkraft*), stabilind o relație între aspectul fenomenal și finalitatea lor.

Pe de altă parte, în *Critica rațiunii pure* s-a precizat că judecata considerată ca act cognitiv este o judecată determinativă, aplicată obiectelor cunoașterii, act pe care îl supune diverselor legi necesare ale celei din urmă, către care legi el repartizează obiectele, în timp ce dimpotrivă, judecata despre care este vorba aici, ca act precis (*Urteil*) al facultății de judecare (*Urteilkraft*) este o judecată de reflecție, ce nu întreține decât un raport indirect cu obiectul și care se referă în general la o reflecție a spiritului asupra propriului său demers. În aceasta rezidă caracterul specific subiectiv al judecății de reflecție, definit în opoziție cu judecata determinativă, a cărei obiectivitate se datorează faptului că ea se referă direct la obiect. În ansamblu, judecata este considerată ca facultatea care permite sesizarea particularului, *subsumându-l* generalului. Dacă generalul este dat sub formă de regulă, de lege sau de principiu, alături de particular, și permite astfel subsumarea sa unui concept evident, atunci judecata care face posibilă această subsumare este determinativă; în cazul în care spiritul trebuie să subsumeze generalului, încă necunoscut, dar trebuind să fie reperat în prealabil particularul, singurul care îi este dat, judecata care permite această activitate dublă este de reflecție⁽¹²⁾.

În plus, principiul *a priori* care guvernează această activitate este principiul finalității, noțiune distinctă de cea a cauzalității eficiente, și concepută plecând de la o viziune specială asupra lumii, din care face un principiu deosebit. Astfel, conceptul unui oarecare obiect care este considerat ca incluzând un scop natural,

⁽¹¹⁾ *Ibid.*, p. 34 (G.).

⁽¹²⁾ Cf. *Cr. fac. j.*, Introd., IV, pp. 20-21 (G.).

nereprezentând caracteristicile unui concept care să poată servi drept materie intelectului sau rațiunii, adică unei judecări determinative, se poate prezenta totuși ca un concept ce definește posibilitatea unei judecări de reflecție, și, datorită acestui fapt, printr-o analogie vagă cu cauzalitatea pe care o distingem în noi înșine, să dobândim calitatea unui punct de reper fix de-a lungul activității spiritului, care constă din investigarea de obiecte analoage⁽¹³⁾. Aceasta se aplică, înainte de toate, dacă nu exclusiv, ființelor organizate care sunt «singurele în natură care, deși considerate în ele însele și fără un raport cu alte lucruri, trebuie să fie concepute ca posibile în calitate de scopuri ale naturii, dând astfel mai întâi conceptului de *scop al naturii*, o realitate obiectivă și științei naturii baza unei teleologii, adică un mod de a judeca obiectele conform unui principiu particular»⁽¹⁴⁾.

Tot ceea ce precede se referă evident la finalitate ca principiu al judecării teleologice. Totuși, trebuie să recunoaștem că ea poate fi aplicată judecării estetice la care se referă deopotrivă în măsura în care principiul finalității devine principiu al finalității formale a naturii, și că, prin urmare, «principiul facultății de judecare, cu privire la forma lucrurilor naturii ce stau sub legilor empirice în genere, este *finalitatea naturii în diversitatea ei*»⁽¹⁵⁾. În plus, acest principiu se prezintă ca un principiu transcendental al judecării, adică ca un principiu «prin care este reprezentată condiția universală *a priori*, singura prin care lucrurile pot deveni obiecte ale cunoașterii noastre în genere»⁽¹⁶⁾, totuși cu deosebirea că acest principiu *a priori* al posibilității naturii, este posedat de judecată doar din punct de vedere subiectiv. Datorită acestui principiu care, din felul în care el califică judecata, îi subliniază subiectivitatea, acesta «nu prescrie naturii (ca autonomie) o lege pentru reflecția asupra ei, ci sie însăși (ca heautonomie), care ar putea fi numită *legea specificării naturii* cu privire la legile ei empirice, pe care ea nu o cunoaște *a priori* în aceea, ci o preia în vederea unei ordini a ei care să poată fi cunoscută de intelectul nostru în diviziunea, pe care ea o face legilor universale ale naturii, atunci când ea vrea să subordoneze acestora diversitatea legilor particulare»⁽¹⁷⁾.

Or, domeniul de aplicare a principiului finalității se extinde tot astfel asupra naturii cât și asupra artei, activitate producătoare de obiecte estetice, referitoare prin urmare la facultatea noastră de judecare a satisfacției provocate de obiectele sale, care pot fi recunoscute prin posibilitatea lor de a părea supuse unei finalități formale, liberă și independentă de orice constrângere a regulilor arbitrare, ca și înseși produsele naturii. Asocierea libertății cu finalitatea obiectelor estetice constituie fundamentul specific al plăcerii estetice, a cărei particularitate constă în caracteristica sa de comunicabilitate universală, independentă de orice conceptualizare a obiectului său⁽¹⁸⁾. Judecata estetică se bazează, în consecință, pe

⁽¹³⁾ Cf. *Cr. f. j.*, Introd., IV, pp. 20-21 (G.).

⁽¹⁴⁾ *Ibid.*

⁽¹⁵⁾ *Ibid.*, Introd. IV, p. 21 (G.), p. 117 (R.C.).

⁽¹⁶⁾ *Ibid.*, V, p. 21 (G.), p. 118 (R.C.).

⁽¹⁷⁾ *Ibid.*, pp. 25-26 (G.), p. 122-123 (R.C.).

⁽¹⁸⁾ *Ibid.*, § 17, pp. 63-67 (G.).

conștiința pe care spiritul o are asupra propriilor sale posibilități și, datorită acestui fapt, se prezintă ca o activitate subiectivă a spiritului.

Această constatare este insuficientă: ea necesită o examinare a condițiilor ce guvernează activitatea facultății de judecare. Cum se operează această joncțiune a două domenii ale facultății noastre de cunoaștere, cel al conceptelor naturii și cel al conceptului de libertate⁽¹⁹⁾, printr-o facultate ce respinge orice conceptualizare a obiectelor sale? Problema este luată în considerație de către filosof, care consideră că «aflarea unui principiu al acesteia trebuie să fie însoțită de mari dificultăți (căci ea trebuie să cuprindă în sine *a priori* unul, întrucât altminteri ca facultate de cunoaștere deosebită ea nu ar fi supusă nici celei mai comune critici), care totodată nu trebuie să decurgă din concepte *a priori*; căci ele aparțin intelectului, iar facultatea de judecare se ocupă numai de aplicarea aceloră. Așadar, ea trebuie să își dea sieși un concept, prin care propriu-zis nu este cunoscut nici un obiect, ci care îi servește numai ei înseși drept regulă, dar nu una obiectivă cu care să își pună de acord judecata, căci atunci ar mai fi necesară o altă facultate de judecare, spre a putea deosebi, dacă este sau nu cazul regulii»⁽²⁰⁾. În consecință, spre a soluționa această dificultate, trebuie să se definească un concept care să nu fie unul, sau mai degrabă o clasă de obiecte care să permită depășirea oricărei necesități explicite de conceptualizare, după forma lor, conform finalității prin care s-ar putea judeca.

Această particularitate specifică a obiectului judecării estetice convine specificului calitativ al judecării înseși; căci ea face posibilă exprimarea unei judecări universale valabile, fără ca pentru aceasta să se recurgă la concepte în vederea acestei universalități. Ar trebui, așadar, să se definească un principiu general, care să facă posibilă o axiologie a judecăților estetice; or, un astfel de principiu este imposibil de stabilit, dat fiind caracterul strict individual al judecării de reflecție, și totuși de dorit, ținând seama de pretenția acestei judecări de a fi universală. Soluția acestei probleme este dată prin noțiunea de geniu⁽²¹⁾, datorită căreia este posibilă sesizarea «[ideii] suprasensibilului ...ca principiu al finalității subiective a naturii pentru facultatea noastră de cunoaștere»⁽²²⁾, și care exercită o acțiune de echilibru între «ideea de suprasensibil în genere, fără o determinație suplimentară»⁽²³⁾ și «[ideea de suprasensibil] ca principiu al scopurilor libertății și ca principiu al acordului ei cu aceea în morală»⁽²⁴⁾. Așadar, legătura dintre intelect și rațiune este stabilită prin intermediul facultății de judecare în măsura în care «intelectul, prin legile sale posibile *a priori* posibile pentru natură, dovedește că aceasta nu este cunoscută de către noi decât ca fenomen și, prin aceasta, ne indică de asemenea un substrat suprasensibil având această natură; dar o lasă exact în nedeterminare. Judecata, grație principiului său *a priori* pentru a judeca natura

⁽¹⁹⁾ *Ibid.*, Introd., II, p. 16 (G.).

⁽²⁰⁾ *Ibid.*, Prefață, p. 10 (G.), p. 49 (R.C.).

⁽²¹⁾ Cf. *ibid.*, § 57, Observație I, p. 158 (G.); cf. *infra*, pp. 169-170.

⁽²²⁾ *Cr. fac. j.*, § 57, Observație II, p. 160 (G.).

⁽²³⁾ *Ibid.*, p. 295 (R.C.).

⁽²⁴⁾ *Ibid.*

conform legilor sale particulare posibile, furnizează substratului său suprasensibil (în noi ca și în afara noastră) o *posibilitate de determinare prin facultatea intelectuală*. Cât despre rațiune, ea o *determină* prin legea sa practică *a priori* și astfel judecata face trecerea de la domeniul conceptului naturii la cel al conceptului de libertate»⁽²⁵⁾.

Singurul principiu care ar putea servi drept concept universal valabil pentru orice obiect al judecății estetice este, după cum am văzut, cel de finalitate formală a naturii, care face parte dintre conceptele naturale, dar numai ca «principiu regulativ al facultății de cunoaștere; cu toate că judecata estetică asupra anumitor obiecte (ale naturii sau ale artei) care o pun în joc, fie în raport cu sentimentul de plăcere sau de neplăcere este un principiu constitutiv. Spontaneitatea în jocul facultăților de cunoaștere al căror acord constituie sursa acestei plăceri, face ca acest concept să fie apt de a uni domeniile conceptului naturii cu cel de libertate în consecințele sale»⁽²⁶⁾. Problema centrală în studierea judecăților estetice este deci «examinarea critică a unui principiu al facultății de judecare»⁽²⁷⁾. Rămânând distinctă față de intelect și de rațiune, facultatea de judecare stabilește între cele două facultăți un raport strâns, chiar datorită particularității sale de a admite un principiu *a priori* specific. Or, acest principiu subliniază desigur deschiderea în același timp subiectivă și universală a judecății estetice.

Judecata estetică este o operație mentală esențialmente subiectivă. Ea admite o formă propozițională ce exprimă totodată o stare afectivă ocazionată de obiectul care constituie pretextul ei, și o atitudine de aprobare sau de dezaprobare a spiritului, condiționată de sentimentul de plăcere sau de neplăcere cauzat de acest obiect, întotdeauna total în unicitatea sa și neputând fi considerat ca reprezentativ de nici un fel de clasă de obiecte estetice. Datorită acestui fapt, judecata de gust, judecată a unui subiect care se raportează doar la un obiect particular, este particulară și subiectivă. Unicitatea obiectului estetic nu permite subsumarea sa sub un concept oarecare, ci în fapt o particularitate autonomă care există în raport cu subiectul ce reflectă, ca obiect al unei satisfacții calitativ deosebite. Acestei satisfacții judecata îi conferă o formă mai concretă în afara oricărei subsumări sub concepte, sau de generalizare a particularului obiectului estetic, caz în care acesta ar înceta să fie astfel, iar judecata să fie particulară. Intervenția intelectului este, desigur, întotdeauna posibilă; ea ar risca totuși să disimuleze însăși esteticitatea obiectului precis, care ar fi procurat satisfacția estetică. Prin raportarea la toate obiectele asemănătoare obiectului unic al sentimentului estetic judecata devine logică. Totul depinde de generalizarea obiectului prin conceptualizare.

Judecata: «această lea este frumoasă», de exemplu, se raportează la un obiect precis, care procură o satisfacție calitativ specifică pe care o numesc estetică, și pe care o consider, enunțând judecata în discuție, ca fiind particulară în condițiile actuale și ca fiind valabilă doar pentru această lea, independent de faptul că judecata mea enunțată astfel implică faptul că această lea precisă și unică,

⁽²⁵⁾ *Ibid.*, Introd., IX, p. 34 (G.).

⁽²⁶⁾ *Ibid.*, p. 35 (G.).

⁽²⁷⁾ *Ibid.*, Prefață, pp. 10-11 (G.).

întrucât este excepțională în raport cu orice altă lea reală sau posibilă, poate trezi în orice alt subiect care o contemplă în condiții analoage un sentiment estetic identic cu al meu. Dar dacă eu spun: «laleaua este o floare», judecata mea este logică; căci pretinzând o validitate universală, ea subordonează lea precasă care procură sentimentul estetic conceptului de lea în general. Astfel, enunțând judecata «laleaua este o floare» înseamnă a afirma că «toate lalelele sunt flori». Aceasta nu mai este o judecată de gust, este «o judecată logică, care face din raportul unui obiect al gustului predicatul lucrurilor de un anumit fel»⁽²⁸⁾.

Condițiile necesare și suficiente pentru ca o judecată să fie estetică sunt existența unui obiect particular și precis, posibilitatea acestuia de a da naștere unui sentiment particular de plăcere sau de neplăcere, și valoarea universală a acestui sentiment, resimțit totuși de către un subiect precis. Singurul principiu *a priori* care este particular judecării și care se aplică naturii în măsura în care aceasta admite o finalitate, este un principiu subiectiv, care nu este inerent naturii înseși, dar care este oarecum proiectat asupra acesteia de către spiritul ca legiferator absolut al propriilor sale activități⁽²⁹⁾. Subiectivismul primei *Critici* kantiene este, deci, întotdeauna prezent în *Critica facultății de judecare* în legătură cu judecata estetică. Spiritul atribuie naturii, în măsura în care este vorba de frumos, propriile sale legi ce permit recunoașterea în ea a principiului finalității, care nu este decât o proiecție a spiritului asupra lumii fenomenelor, conformă unei anumite legi care îl guvernează, iar Kant o numește *legea specificării naturii*⁽³⁰⁾.

Facultatea noastră de judecare constă cu siguranță în recunoașterea sau în negarea oricărui obiect al unei judecări estetice a unei anumite corespondențe cu o lege a spiritului; subsumarea legii unui obiect estetic sub o lege mai generală, care guvernează gândirea noastră, și în care este recunoscută o aplicare particulară a principiului finalității. Și aici ne aflăm în prezența unei treceri de la particular la general, ca la judecata logică, totuși cu deosebirea că nu mai este vorba de o conceptualizare a datelor simțurilor, ci de subsumarea particularului unei legi generale a spiritului. Nu este deloc vorba de a recunoaște posibilitatea de a raporta obiectul estetic precis la o clasă de obiecte analoage deși diferite, prin particularitățile lor, unele în raport cu altele, ci mai degrabă de a recunoaște în obiectul estetic aplicarea parțială a unui principiu al finalității, care este o proiecție a spiritului nostru asupra lumii și care, în fiecare caz particular, face să se nască un sentiment de plăcere sau de neplăcere, al cărui specific se datorează cu siguranță acestei corespondențe totale care, chiar prin această caracteristică de totalitate mai mult sau mai puțin absolută, determină o posibilitate de gradare față de intensitatea și plenitudinea plăcerii estetice, corespunzătoare între spirit și obiectul său, materializată în forma obiectului estetic, care este o formă corespunzătoare celei prescrise de principiul finalității.

⁽²⁸⁾ *Ibid.*, § 33, p. 109 (G.); cf. *infra*, p. 65 și la n. 55.

⁽²⁹⁾ *Cr. f. j.*, Introd., V, p. 25 (G.); cf. *supra*, p. 14 și la n. 17.

⁽³⁰⁾ *Cr. f. j.*, *loc. cit.*

«Trebuie, scrie Kant, ...ca atenția intelectului nostru în judecata asupra naturii să fie atrasă de finalitatea sa»⁽³¹⁾ pentru a resimți plăcere în caz de acord, neplăcere în caz de dezacord constatată între legea unui obiect și cea a spiritului. Există o corespondență reală, cu toate că întemeiată pe exigențele unei subiectivități evidente ce caracterizează facultatea de judecare, între legile (în cazul de față *legea*) pe care spiritul și le impune lui însuși ca un principiu regulativ al propriei sale activități estetice, iar obiectelor precise și totodată unice le poate fi aplicată această lege, corespondență fără de care acestea nu ar fi considerate ca obiecte ale unei judecări de gust, care nu este totuși cu necesitate pozitivă; ea poate fi deopotrivă negativă, dacă legea generală prescrisă de spirit nu este aplicabilă obiectului actual al acesteia: în acest caz, judecata estetică face dovada imposibilității unui obiect estetic de a fi frumos.

Faptul că un obiect nu este frumos nu semnifică deloc că el încetează să fie un obiect al judecării estetice, deci un obiect estetic, căci, în afara cazului în care ar putea fi sublim, de exemplu, trebuie luat în considerație cazul în care el ar fi considerat urât, și în care legea generală formulată de spirit asupra finalității obiectului nu i-ar putea fi aplicată; acesta rămâne totuși un obiect estetic, pentru că admite și, adesea, revendică o încercare de aplicare a legii în discuție. O «operă de artă», de exemplu, care nu este totuși judecată nici frumoasă nici sublimă, ci urâtă, a fost creată totuși cu scopul de a plăcea. Or, din această cauză, artistul nu trebuie să se supună mai puțin unei judecări estetice, iar spiritul care judecă se supune de bună voie acestei exigențe, pentru că el exprimă o judecată estetică – pozitivă sau negativă. Orice obiect natural sau artistic admite o judecată estetică, fie și numai negativă. Este suficient să fie considerat doar în afara oricărei conceptualizări, în particularitatea sa proprie și în unicitatea sa. Obiect estetic este, deci, orice obiect care admite sau care denumește o judecată de gust, independent de deschiderea acestei judecări. Totuși nu se poate nega că o astfel de judecată asupra unui obiect estetic, provenită dintr-un subiect particular, are o nuanță subiectivă ce reflectă particularitatea reciprocă a subiectului și obiectului.

Între legea generală și obiectul căreia i se aplică există o relație de omogenitate calitativă. Dacă această relație se transformă cu toate acestea în relație calitativ eterogenă, nu mai este cazul să se procedeze la o judecată estetică, care ar risca să se adeverească nu negativă, ci imposibilă. Această transformare calitativă are loc atunci când nu se consideră obiectul dintr-un unghi care nu mai permite stabilirea unei judecări estetice. Astfel se întâmplă, de exemplu, atunci când se procedează la conceptualizarea obiectului⁽³²⁾ sau mai degrabă atunci când el este considerat sub aspectul utilității sale⁽³³⁾ sau încă atunci când i se atribuie un scop⁽³⁴⁾ precis, utilitar și independent de finalitatea formală care i se recunoaște ca lege supremă a obiectelor naturii⁽³⁵⁾. Este vorba de o supoziție la care procedează

⁽³¹⁾ *Ibid.*, Introd., p. 27 (G.).

⁽³²⁾ Cf. *ibid.*, § 6, p. 46 (G.); § 16, p. 61 (G.).

⁽³³⁾ Cf. *ibid.*, § 3, p. 41 (G.).

⁽³⁴⁾ Cf. *ibid.*, § 17, pp. 63-67 (G.).

⁽³⁵⁾ Cf. *ibid.*, Introd., IV, p. 21 (G.); cf. *supra*, p. 14 și la n. 15; p. 16 și la n. 26.

judecata, și care se referă la investigarea unei posibilități de aplicare a principiului finalității unui obiect dat. Or, «această supoziție a judecății este, cu toate acestea, într-atât de nedeterminată dacă este vorba de a ști până unde trebuie să se extindă această finalitate ideală a naturii, pentru facultatea noastră de cunoaștere, dacă ni se spune că o facultate de cunoaștere mai profundă sau mai extinsă a naturii...trebuie în cele din urmă să întâlnească o diversitate de legi, pe care nici un intelect uman nu o poate reduce la un principiu, noi ne declarăm satisfăcuți...; este un ordin al facultății noastre de judecare de a proceda după un principiu al conformității naturii cu facultatea noastră de cunoaștere atât cât se extinde domeniul său, fără să se fixeze...dacă există undeva limite; așadar, noi putem fixa limite întrebuițării raționale a facultăților noastre de cunoaștere, dar în domeniul empiric nu se poate»⁽³⁶⁾.

Acest text pune probleme cărora este indispensabil să le precizăm deschiderea înainte de a proceda la examinarea întrebării mai generale asupra reprezentării estetice a finalității naturii. Mai înainte de toate trebuie să luăm în considerație faptul că legile generale sub care sunt orânduite legile particulare ale obiectelor estetice rămân empirice, și ele determină plăcerea procurată prin aplicarea principiului finalității formale. Dimpotrivă, orice posibilitate de constatare a omogenității legii generale ce guvernează orice considerație a unui obiect estetic în raport cu legea proprie a acestuia, care exprimă propria sa finalitate formală, dispare de îndată ce se încearcă generalizarea acestei legi particulare. Judecata estetică nu este întemeiată pe o posibilitate de subsumare; orice lege particulară a unui obiect estetic este o lege general valabilă doar pentru acest obiect particular și o expresie a principiului finalității formale prin finalitatea obiectului estetic, pe care o presupune, și care se datorează principiului specificării subiective finale a naturii și a genurilor.

Ca urmare trebuie să considerăm că finalitatea formală a unui obiect estetic apare necesară, fără de care ea nu ar constitui caracterul specific estetic al acestui obiect. Această necesitate este cu atât mai marcantă cu cât implică o esteticitate mai intensă a obiectului în discuție. Cu cât obiectul este mai valabil din punct de vedere estetic, cu atât forma prin care el dobândește această validitate este inseparabilă de aceasta, și cu atât mai mult ea apare ca o finalitate proprie obiectului. Această necesitate este unică, căci peste tot unde principiul, de altfel foarte vag determinat, de finalitate formală își află aplicarea, ea constituie o realizare deosebită, ce nu răspunde nici unei legi precise în afară de propria sa lege de existență estetică, adică propria sa lege de existență în vederea judecății. Scopul său realizat este forma sa unică, valabilă, pe de-o parte, doar pentru obiectul pe care îl ridică, de aceea, la rangul de obiect estetic. Această necesitate este calitativ diferită de cea implicată în judecata estetică prin obiectul care este frumos⁽³⁷⁾; căci cea din urmă definește necesitatea judecății, în timp ce prima este inerentă formei obiectului, făcând posibil accesul său la domeniul realităților estetice; caracterul

⁽³⁶⁾ *Cr.f.j.*, Introd., VI, p. 27 (G.).

⁽³⁷⁾ Cf. *ibid.*, § 18-22, pp. 67-70, mai ales p. 70 (G.).

necesar al judecării asupra obiectului estetic confirmă empiric această promovare a obiectului în obiect al judecării estetice.

În cele din urmă trebuie să considerăm că pe de-o parte necesitatea unei forme date, pe de altă parte particularitatea și unicitatea aplicării principiului finalității formale la un obiect estetic dat determină un specific al caracterului judecării estetice (de reflecție) în raport cu judecata logică (determinativă). În *Critica rațiunii pure*, Kant era îndemnat să conchidă că intelectul, facultate de cunoaștere în întrebuițarea rațiunii, avea limite și, în consecință, cunoașterea lucrurilor în sine era imposibilă. În *Critica facultății de judecare*, el își menține această afirmație, dar o opune punctului de vedere conform căruia cunoașterea obiectelor estetice nu este rațională, ci empirică, datorită caracterului empiric al posibilității de aplicare a principiului finalității formale a acestor obiecte; rezultă o posibilitate de cunoaștere empirică nelimitată de obiectul estetic; căci faptul că forma acestuia, în măsura în care exprimă finalitatea sa estetică, constituie o aplicare empirică fără concept a principiului finalității formale, condiționează cunoașterea deplină și totală a acestui obiect particular asupra căreia gândirea proiectează același principiu, ceea ce permite constatarea unei conformități empirice între numitul principiu și aplicarea sa particulară. Astfel natura poate fi conformă facultății noastre de cunoaștere, ceea ce facilitează cunoașterea sa nelimitată.

Din observațiile de mai sus rezultă că judecata estetică este o judecată asupra formei obiectelor sale și aceasta ne este cunoscută, ca fiind cu necesitate inerentă acestor obiecte, ca proiecție și ca aplicare la acestea a principiului *a priori* de finalitate formală, aplicare subiectivă care de altfel condiționează caracterul nelimitat al cunoașterii obiectului estetic, dar de asemenea universal valabil, ținând seama de caracterul necesar al formei obiectului.

Constatările precedente permit stabilirea unui raport între elementul cognitiv al gândirii și obiectul estetic care se raportează la el datorită formei pe care o îmbracă, în aceste condiții, reprezentarea estetică a finalității naturii considerată ca obiect estetic. Această reprezentare este un intermediar între obiect și subiectul ce reflectează. Este bine înțeles că acest obiect se integrează deopotrivă în universul logic al subiectului gânditor doar prin faptul reprezentării sale conceptualizate; or, această conceptualizare este un fapt ce interesează decisiv domeniul logic în care se plasează intelectul, și chiar în raport cu acest domeniu noi am constatat deja o incompatibilitate de natură estetică a obiectului judecării. Tot astfel se întâmplă și cu reprezentarea sa; aceasta se prezintă ca fiind logic conceptualizată, adică ca obiectivă, dar de asemenea ca estetic subiectivă, din două temeuri: primul dintre ele este că orice reprezentare a unui obiect, pentru a fi valabilă, este integrată într-un cadru special, cu care *Critica rațiunii pure* ne-a obișnuit deja să îl considerăm ca răspunzând unui dat *a priori*, cel de spațiu. Tot astfel se întâmplă și cu orice reprezentare a unui obiect estetic integrat într-un cadru temporal corespunzător formei *a priori* a timpului.

Din momentul în care încetăm să considerăm logic un obiect prin concepte, acesta devine obiect al simțurilor, a cărui cunoaștere este supusă unui mecanism

precis, dar care nu are nicio valoare obiectivă, fiind dominat în întregime de posibilitățile particulare ale subiectului cunoscător. Or, spațiul în care sunt percepute obiecte ale simțurilor este cu necesitate o proiecție a formei *a priori* a spațiului; în consecință, reprezentarea acestor obiecte, datorită faptului că se produce într-un cadru delimitat de o proiecție subiectivă, se aplică doar domeniului subiectiv al cunoașterii, și nu păstrează deci decât o valoare fenomenală, obiectul cunoașterii neavând astfel nicio posibilitate de a fi înfățișat ca permițând intelectului sesizarea sa ca numen. El rămâne un simplu fenomen care nu este conceput decât prin simțuri care, după cum se știe, nu sunt decât deschideri ale spiritului către lume, și nu oferă nicio posibilitate de sesizare a lucrului în sine.

Reprezentarea estetică a obiectelor externe prin intermediul imaginilor senzoriale diverse, dar de asemenea strict subiective ale acestor obiecte este deopotrivă subiectivă, pentru că nu ține seama deloc de conceptele prin care intelectul procedează la obiectivarea acestei reprezentări care, din estetică devine logică. Cunoașterea sensibilă a obiectului rămâne strict subiectivă în măsura în care este privată de concepte; dar datorită acestei privări, ea devine o cunoaștere estetică a obiectului în discuție, fără de care ea s-ar referi doar la posibilitatea de conceptualizare a datelor simțurilor, ceea ce ar permite să se dea oricărei reprezentări actuale un fundament logic. Această poziție este precizată astfel: «Ceea ce în reprezentarea unui obiect este doar subiectiv, adică ce constituie raportul său cu subiectul, nu cu obiectul, este natura sa estetică; dar ceea ce în el servește sau poate servi la determinarea obiectului (în vederea cunoașterii) este valoarea sa logică. În cunoașterea unui obiect sensibil există aceste două relații. În reprezentarea sensibilă a obiectelor exterioare mie, calitatea spațiului în care noi le vedem este elementul pur subiectiv al reprezentării pe care o am asupra lor (prin aceasta, ceea ce sunt ele în sine rămâne neexplicat) și sub acest raport obiectul nu este gândit decât ca fenomen; dar spațiul, în pofida calității sale pur subiective, face totuși parte totuși din cunoașterea obiectelor ca fenomene. *Senzația* (aici externă) exprimă tot la fel de bine elementul pur subiectiv al reprezentărilor pe care le avem asupra obiectelor externe, propriu-zis elementul lor material (real) (prin care este dat ceva existent), după cum spațiul exprimă doar forma *a priori* a posibilității reprezentării lor; cu toate acestea, senzația servește, de asemenea, la cunoașterea obiectelor externe)»⁽³⁸⁾.

Acest text sugerează două fapte: pe de-o parte, el pune în discuție natura *estetică* a obiectului cunoașterii, și acest termen se prezintă, este adevărat, printr-un aspect oarecum echivoc, și anume totodată calificând obiectul unei judecăți de gust, și ca aplicabil genului de cunoaștere a obiectului imanent pe care îl oferă simțurile, prin analogie și prin contrast cu genul de cunoaștere pe care îl oferă diverse categorii și forme *a priori* ale intelectului studiate în prima parte a *Criticii rațiunii pure*, care se numește chiar *Estetica transcendentă*. Astfel «estetică», în măsura în care califică obiectul unei judecăți de gust, se leagă de «sensibil», ce

⁽³⁸⁾ *Ibid.*, Introd., VII, p. 28 (G.).

caracterizează obiectul unei senzații, obiect al cărei cunoașteri nu este decât subiectivă, atâta timp cât nu face apel la concepte. Acest fenomenalism, manifest în *Critica rațiunii pure*, apare și aici ca fundament al judecării de gust. Pe de altă parte, textul de mai sus face apel (*in fine*) la dualitatea stabilită între caracterul pur subiectiv al reprezentării particulare pe care noi o avem asupra obiectelor simțurilor noastre, și materia reală din care sunt constituite ele. Această distincție ar putea reînnoi în plan critic distincția făcută în teoria cunoașterii aristotelice între materia și forma obiectelor simțurilor, care nu este decât considerarea elementului subiectiv al reprezentării acestor obiecte, ce se face doar prin forma pe care o îmbracă obiectul în discuție și care permite «aprehensiunea» sa⁽³⁹⁾, de unde apare și noțiunea de *numen*, care ne transportă departe de materialitatea ce caracterizează realitatea brută, de care de altfel noi nu putem lua cunoștință decât prin reprezentarea sa. Materia obiectelor simțurilor rămâne obiectivă, dar ea se supune unei acțiuni ce tinde să facă posibilă cunoașterea subiectivă, în afara oricărui concept, datorită formei pe care o îmbracă și care permite aprehensiunea acestui obiect, care nu are decât un fundament subiectiv.

Al doilea temei pentru care reprezentarea unui obiect al judecării de gust nu s-ar putea supune exigențelor unei conceptualizări, temei care determină caracterul subiectiv, este că acest obiect este cauza unei plăceri calitativ deosebite, numită estetică, și care este o plăcere *sui generis*. Propriul său specific se datorează faptului că reprezentarea obiectului simțurilor nu admite nicio conceptualizare. Reprezentarea unui obiect ar permite, grație conceptualizării acestuia, să îl facă logic asimilabil de către intelect. Or, această posibilitate este departe de a fi absolută, căci reprezentarea în discuție nu este doar un substitut al obiectului pe care îl reprezintă, ci de asemenea o sursă de plăcere estetică. Putem concepe deci reprezentarea ca o sursă de cunoaștere pentru intelect, dar de asemenea ca fiind situată la originea unei desfătări estetice⁽⁴⁰⁾. Elementul cognitiv al reprezentării îi permite să fie subsumată, deci obiectivată. Orice reprezentare încetează să fie estetică, de când aspectul său cognitiv dobândește întâietate în raport cu aspectul său senzitiv. Dimpotrivă, cunoașterea obiectivă a unui obiect estetic poate precede prezența sa estetică. Plăcerea și neplăcerea estetice își au fundamentul în specificul lor calitativ ca stări resimțite doar de subiect și rezultând dintr-o judecată de gust. Incontestabil, un obiect estetic nu este astfel decât în măsura în care propria sa finalitate poate fi raportată la principiul *a priori* al finalității, nu prin subsumare, ci prin simpla aplicare a aceluia prin intermediul judecării estetice la care face apel. De partea sa, «finalitatea unui obiect, în măsura în care este reprezentată în percepție nu este o condiție a obiectului. Astfel obiectul nu este numit final decât pentru că reprezentarea sa este legată nemijlocit de sentimentul de plăcere, și această reprezentare este o reprezentare estetică a finalității»⁽⁴¹⁾. Finalitatea unui obiect nu este niciodată considerată în sine, ci întotdeauna în raport cu principiul *a priori* al finalității, a cărei aplicație este, în măsura în care cea din urmă se

⁽³⁹⁾ Cf. *ibid.*, Introd., VII, p. 29 (G.).

⁽⁴⁰⁾ Cf. *ibid.*, p. 26 (G.).

⁽⁴¹⁾ *Ibid.*, pp. 28-29 (G.).

---

datorează unei plăceri estetice. Condiția necesară și suficientă pentru luarea în considerație a finalității unui obiect estetic este ca el să răspundă principiului *a priori* al finalității și ca acesta să se afle la originea unei plăceri estetice, situată ea însăși la originea judecății de gust.